

недостаточно, чтобы текст был стихотворением. Должно быть что-то еще: какая-то деталь, секрет, скрытый механизм» [4]. В качестве одного из таких «что-то» выступает графический образ, позволяющий поэту сделать логические акценты и выделить даже отдельное слово: *Ты – заманчивый, / Мягкий / Свет...* («Что-то придумать»); *Но, увь, / Или к счастью, / Ни то, / Ни другое / Абсолютно / Не наш случай* («Грета») и т. д.

Многие авторы отмечают, что для современной поэзии характерен уход в себя, отражение не окружающей действительности, а внутреннего мира, ощущений, чувств, рефлексии. Этому способствуют жестокость, коммерциализация, рационализация современной жизни, уход поэзии от общественно-политической тематики. Верлибр, представляющий специфику лирического дискурса Е. Горона, позволяет соединить два начала – реальность и ирреальность, привлекая внимание читателя, помогая показать яркий спектр чувств лирического героя, трансформацию его внутреннего мира, а также субъективное авторское восприятие того, что вокруг, основанное на переплетении физического и психологического.

Литература

1. Верина, У. Ю. Специфика современного рецептивного удовольствия и верлибр / У. Ю. Верина // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 9. Филология, 2011. – № 5. – С. 147–152.
2. Горон, Е. Отель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=668694&p=1>. – Дата доступа: 13.06.2020.
3. Евгений Горон о счастливом и бесстрашном отцовстве, поэзии и модельном прошлом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://glagol.mirtesen.ru/blog/43122772041-Evgeniy-Goron-o-schastlivom-i-besstrashnom-ottsovstve-poezii-i->. – Дата доступа: 18.08.2020.
4. Молодая русская литература: Евгений Горон [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://horoshiy-text.ru/talks/3/103/1703>. – Дата доступа: 16.08.2020.
5. Квятковский, А. П. Русский свободный стих / А. П. Квятковский // Вопросы литературы. – 1963. – № 12. – С. 61–78.
6. Орлицкий, Ю. Б. Век русского верлибра / Ю. Б. Орлицкий // Литератур. учеба. – 1997. – № 5–6. – С. 59–67.
7. Руднев, В. Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты / В. Руднев. – М. : Аграф, 1997. – 384 с.

В. Г. Качан (Беларусь)

АБ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫХ І СЕМАНТЫКА-СІНТАКСІЧНЫХ ЭКСПЛІКАТАРАХ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ ТЭКСТУ

У апошнія дзесяцігоддзі на мяжы тысячагоддзяў лінгвістычныя даследаванні характарызуюцца тэндэнцыяй да абагульнення, сістэматызацыі, захавання традыцый і вызначэння перспектывы. Аналізуецца моўны матэрыял, разнастайны не толькі па жанравай маркіроўцы, але і па часе выкарыстання. У першую чаргу, безумоўна, цікавае выклікае дынаміка моўнага развіцця ў працэсе «тэкставай рэалізацыі, якая вербальна фіксуе індывідуальнае выкарыстанне моўных рэсурсаў» [1, с. 3].

Адным з аспектаў вывучэння тэксту як з’явы культуры (паняцце тэкст – адно з самых цяжкавызначальных у сучаснай навуцы) з’яўляецца стылістычны. Іменна стылістыка трактуе факты беларускай літаратурнай мовы з пазіцыі сучаснасці і ацэньвае ролю таго ці іншага факта ў працэсе развіцця мовы. На неабходнасць вывучэння канкрэтных тэкстаў як аб’екта аналізу стылістыкі ўвогуле і гістарычнай стылістыкі ў прыватнасці ўказваў Ф. П. Філін [2, с. 3].

Тым не менш, сучасныя лінгвістычныя даследаванні ў асноўным праводзяцца на матэрыяле мовы тэкстаў мастацкай літаратуры і толькі эпизадычна на матэрыяле навуковых і публіцыстычных. Іменна тэкст як моўная адзінка здольны адначасова перадаць рознымі спосабамі і сродкамі агульначалавечае і нацыянальнае, сацыяльнае і індывідуальнае.

Аналіз тэкставых знакаў (лексічных, сінтаксічных і інш.) з пазіцыі іх нацыянальна-культурнай значымасці дазваляе вызначыць нацыянальную прыналежнасць тэксту (гэта асабліва важна ў сітуацыі афіцыйнага блізка-роднаснага білінгвізму), прычым неабходна ўлічваць як уласна-лінгвістычныя, так і экстралінгвістычныя факты, адлюстраваныя ў тэксце.

Найбольш прадуктыўным экспліцытным спосабам уключэння культурэм (культурных кампанентаў) з'яўляюцца лексіка-семантычныя сродкі. Лексіцы як аднаму са структурных кампанентаў моўнай сістэмы ўласціва цесная сувязь з рэчаіснасцю, паколькі іменна лексіка-фразеалагічная сістэма мовы выступае вербальным выражэннем тых працэсаў, якія адбываюцца ў пэўны часавы перыяд і звязаны з фарміраваннем нацыянальнай свядомасці, з выпрацоўкай этнапсіхалагічных прыкмет этнасу ў цэлым і асобы ў прыватнасці. Вывучэнне індывідуальна-этнічнай лексікі, характару структурыраванасці асобных лексіка-семантычных зон тых ці іншых лексіка-семантычных палёў і груп, нацыянальна маркіраваных лексем дазваляе вызначыць «спецыфічныя рысы мовы, не характэрныя для іншых моў» [3, с. 82]. Сучасныя мовы адрозніваюцца не столькі наяўнасцю або адсутнасцю таго ці іншага пласта лексікі, колькі яго паходжаннем і этнамоўнай афарбоўкай.

Як паказаў даследаваны матэрыял, уключэнне беларускіх слоў у рускамоўны тэкст (і наадварот) мастацкага стылю абумоўлена або наяўнасцю лакунарнага характару, або неабходнасцю стварэння пэўнага нацыянальна-культурнага каларыту. Выкарыстанне нацыянальнага моўнага элемента ў мове мастацкага тэксту садзейнічае стварэнню полікультурнай прасторы тэксту, актуалізацыі беларускага (рускага) культурнага кампанента, з'яўляецца экспліцытным праяўленнем білінгвізму.

Дастаткова глыбока і рознабакова даследаваны функцыянальныя магчымасці фразеалагічных адзінак у тэксце, якія з'яўляюцца маркёрамі вопыту пазнання рэчаіснасці папярэднімі пакаленнямі і эксплікатарамі этнакультурнай прасторы ўвогуле і ўзроўню этнакультурнай кампетэнцыі носьбіта мовы ў прыватнасці. Аналіз уключэння ўстойлівых выразаў у тэкст дазваляе выявіць іх функцыянальна-стылістычныя асаблівасці. Камунікатыўная актыўнасць прыказак як ідыяматычных выразаў тлумачыцца іх прыналежнасцю агульнанароднаму фонду ведаў, характарыстыкай бясспрэчнага аўтарытэту. Такая функцыя, лічаць многія даследчыкі, рэалізуецца з нацыянальна аднароднымі камунікантамі (*няма дурных, само па сабе, фіга на талерцы, даць дзёру, дахі пад нахі, плесці духту*), а ў некаторых выпадках значэнне фразеалагізма адлюстроўвае рэальную нацыянальную сітуацыю: *пакаштаваць татарскай юшкі* значыць «зведаць многа гора, знаходзячыся ў палоне ў татар». Вобразнасць як адна з галоўных умоў фразеалагізацыі моўных адзінак вызначае і асноўнае функцыянальнае прызначэнне фразеалагізмаў у тэксце – выкарыстанне іх як характаралагічных, апісальных сродкаў. Акрамя структурна-кампазіцыйнай функцыі, фразеалагічныя адзінкі маюць ацэначна-эмацыянальнае значэнне, што абумоўлена іх семантычнай прыродай. Валоданне білінгвам не толькі дзвюма мовамі, але і моўным багаццем абедзвюх культур, перапляценне нацыянальна-культурных асаблівасцяў становіцца асновай фарміравання полікультурнай прасторы тэксту. У якасці эксплікатараў нацыянальна-культурнай прасторы выступаюць лексемы-культурэмы і ідыяматычныя выразы з пэўным этнічным напам'янтам.

Нацыянальна спецыфічным з'яўляецца маўленчы этыкет як вербальная форма этыкету паводзінаў у камунікатыўнай сітуацыі. Ён звязаны не толькі з асаблівасцямі мовы, але і са звычаямі, прывычкамі народа. Нацыянальная своеасаблівасць беларускай мовы праяўляецца ў больш шырокім (у параўнанні з рускай мовай) ужыванні клічных формаў (*дружба, браце, сынку, спадар, спадарыня; дзеткі дзетухны* – пры звароце да адной асобы); пераліку этыкетных рэплік у залежнасці ад моўнай сітуацыі (*Маё шанаванне! Добры дзень у хату! Добрага ранку! Як маешся?*).

Адной са спецыфічных катэгорый слоў з'яўляюцца ўласныя імёны. Нягледзячы на тое, што па паходжанні ўласныя імёны нярэдка належаць да запазычаных слоў, яны ўтрымліваюць у сабе глыбока нацыянальны каларыт, які таксама адлюстроўвае спецыфіку пэўнай мовы. Па імёнах нескладана вызначыць, да якой нацыянальнай мовы яны адносяцца ў тым, што ў нават таго факта, што асобныя элементы ўласных імёнаў могуць быць агульнымі для моў носьбітаў з блізкароднаснай культурай.

Беларуская і руская мовы як мовы індаеўрапейскай сям'і, славянскай групы, усходнеславянскай падгрупы вельмі блізкія, як, відаць, ніякія іншыя славянскія мовы. Гэтая блізкасць доўгі час падтрымлівала ілюзію абсалютнай тоеснасці сінтаксічных сістэм абедзвюх моў. Сучасныя лінгвістычныя даследаванні звяртаюць увагу на адну вельмі важную асаблівасць сінтаксічнай сістэмы любой мовы. Гэтая асаблівасць заключаецца ў тым, што ў сінтаксісе сінтызуюцца асаблівасці ўсіх іншых моўных падсістэм, пачынаючы з фанетыкі і заканчваючы марфалогіяй. І калі ў адной мове на якім-небудзь узроўні ёсць разыходжанні з іншай мовай, то гэтыя разыходжанні абавязкова праяўляюцца і ў сінтаксісе. Семантыка-сінтаксічнымі эксплікатарамі нацыянальна-культурнай прасторы тэксту з'яўляюцца словы і формы, службовыя элементы, актуалізатары-часціцы, парадак слоў, будова сказа і інш.

Праблема суадносін семантыкі і сінтаксісу ў розны час ставілася і вырашалася па-рознаму. Вырашэнне гэтай задачы звязана з выяўленнем і пабудовай як сістэмы значэнняў, аб'яднаных адной семантыкай, так і сістэмы сінтаксічных спосабаў і сродкаў яе выражэння.

Выбар патрэбнага сінтаксічнага спосабу з набору магчымых у тэксце рэгламентуецца фактарамі лексічнага, граматычнага, стылістычнага і нарматыўнага парадку. Зольнасць сінтаксічнай канструкцыі рэалізаваць канкрэтныя семантыка-сінтаксічныя адносіны вызначаецца яе лексічным напам'яннем і граматычнай формай выражэння.

Узаемадзеянне лексічных значэнняў слоў у складзе сінтаксічнай канструкцыі заснавана на тым, што кожнае слова мае сваё лексічнае значэнне, уласцівае яму ў сістэме мовы, і чым большая сума лексічных значэнняў слоў, якія ўдзельнічаюць у выражэнні сінтаксічнай семантыкі, тым большы аб'ём перадаваемаяй інфармацыі.

Нацыянальная своеасаблівасць у перадачы аб'ектнага значэння ў беларускай і рускай мовах праяўляецца ў выкарыстанні безэквівалентных прыназоўнікаў (*проці, супраць, насуперак, напоперак*); стылістычнай маркіроўцы падобных прыназоўнікаў (*насчёт, про (разг.), наконт, пра (кн.)*); частаце ўжывання; несупадзенні склонавай формы залежнага кампанента словазлучэння і г.д. Адрозненні ў выражэнні часавых адносін заключаюцца ў функцыянаванні ў беларускай мове беспрыназоўнікавых формаў (*гэтымі днямі, наступнага дня*), наяўнасці сінанімічных радоў і інш.

На развіццё мовы ва ўмовах білінгвізму ўплываюць сацыяльныя змены, сацыяльная мабільнасць, узровень сацыяльных адносін, дэманстрацыя варыятыўнасці моўных адзінак, тэкстуальная варыятыўнасць, варыятыўнасць, выкліканая кантакціраваннем моў у маўленні білінгва.

Ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму, існавання дзвюх нацыянальных культур неабходна ўлічваць культуралагічныя фактары ў працэсе лінгвістычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Культура прадстаўлена ў свядомасці білінгва метафарычным і фразеалагічным багаццем абедзвюх моў, сукупнасцю сродкаў моўнага этыкету, асаблівасцямі лексічнай і граматычнай спалучальнасці слоў. Для эфектыўнага міжкультурнага ўзаемадзеяння ва ўмовах полікультурнага адукацыйнага працэсу неабходны культуразнаўчы падыход да навучання мове (важна не проціпастаўленне моў і культур, а іх супастаўленне), спецыяльная арганізацыя вучэбнага працэсу з улікам асаблівасцяў моўнай сітуацыі.

Праграмай па вучэбнай дысцыпліне «Беларуская мова» для спецыяльнасці 1-01 02 01 «Пачатковая адукацыя» не прадугледжана вывучэнне тэксту як адзінкі мовы. Праца з тэкстам праводзіцца на практычных занятках пры вывучэнні іншых тэм. Выкарыстанне пры навучанні мове тэкстаў нацыянальна-культурнай накіраванасці, акцэнтаванне ўвагі на эксплікатарах нацыянальна-культурнай прасторы тэксту дазваляюць пазнаёміцца з яе нацыянальнымі асаблівасцямі, сфарміраваць веды пра родны край, традыцыі, выхаваць любоў і павагу да нацыянальнай спадчыны.

Літаратура

1. Синица, И. А. Языковая личность учёного-гуманитария XIX века / И. А. Синица. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2006.
2. Филлин, Ф. П. Истоки и судьбы русского литературного языка / Ф. П. Филлин. – М. : Наука, 1981.
3. Шанский, Н. М. О национально маркированной номинации в русском языке / Н. М. Шанский, Т. А. Баброва // Русский язык в школе. – 1997 – №6. – С.79–83.

І. П. Клімаў (Беларусь)

ДА ПРАБЛЕМЫ ЖАНРУ НЯСВІЖСКАГА КАТЭХІЗІСА 1562 Г. СЫМОНА БУДНАГА

Спецыфіка і праблема жанру старабеларускага (стараўкраінскага) пісьменства (літаратуры) абумоўлена ў значнай ступені жанравым сінкрэтызмам, уласцівым усяму гэтаму пісьменству (гл. напр. [2, с. 18]). Таму многія творы даўняга пісьменства ў жанравых адносінах з'яўляюцца няўстойлівымі ці неаднастайнымі. Да таго ж даўнім аўтарам часта бракавала выразных уяўленняў пра той ці іншы жанр, і, адпаведна, яны не заўжды маглі вытрымліваць яго параметры ў сваім творы. З іншага боку, у ранейшай традыцыі маглі проста адсутнічаць пэўныя жанры, што прымушала запазычваць іх з замежных крыніц, або пераносячы адтуль усе параметры новага жанра, або дадаючы да іх некаторыя ўласныя (у тым ліку і за кошт выкарыстання параметраў іншых, ужо вядомых жанраў).

Напэўна, у найбольшай ступені гэта можна назіраць у жанры катэхізіса, які быў адносна новай з'явай не толькі для старабеларускага (стараўкраінскага) пісьменства, але і для ўсяго еўрапейскага пісьменства XVI ст.

Хаця сляды катэхізіса адзначаюцца ўжо ў ранняй царкве, а навучанне вернікаў рознымі спосабамі адбывалася і ў эпоху сярэднявечча, пашырэнне катэхізісаў, як і самой назвы твора звязана, з Рэфармацыяй і прыпадае на XVI ст. Да таго часу не існавала нейкай агульнапрынятай ці нават толькі ўсталелай канцэпцыі катэхізіса якога б то ні было кшталту. Таму ўзорамі для аўтараў катэхізісаў XVI ст. служылі фактычна сучасныя ім творы (ці творы адносна нядаўняга паходжання) – зразумела, найбольш вядомых аўтараў і прэчэдэнтных інстанцый (Лютара, Кальвіна, Егана Брэнца, Гайдэльбергскі катэхізіс, Ватыканскі катэхізіс, катэхізіс Пятра Канізія і інш.). У сваю чаргу, і самі аўтары, не звязаныя